

XORAZM VILOYATI SHAROITIDA KUZGI BUG‘DOYDA UCHRAYDIGAN SO‘RUVCHI ZARARKUNANDALAR

Sobirova Rahima

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi
fanlari fakulteti Agronomiya kafedrası Agronomiya yo‘nalishi magistri*

Bekchonov Muzaffar

*Ilmiy rahbar: Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti Tabiiy va
qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti Agronomiya kafedrası q/x f.n dotsent*

Abstrakt: Ma‘lumki, aholi soni ortishi bilan oziq-ovqatga bo‘lgan talab ham oshib boradi. Aholini sifatli oziq-ovqat maxsulotlari bilan ta‘minlash eng asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Don maxsulotlarini yetishtirishni shular qatoriga kiritsak bo‘ladi. Biroq O‘zbekiston hududida jumladan Xorazm viloyatida turli xil so‘ruvchi zararkunandalar bug‘doyning hosildorligiga birmuncha zarar keltirmoqda. Ushbu maqolada Xorazm viloyati sharoitida bug‘doyda uchrovchi so‘ruvchi zararkunandalar va ularga qarshi kurash chora tadbirlari haqida ma‘lumotlar keltirilgan, maqolada kuzgi bug‘doy ekinlarida uchraydigan asosiy zararkunandalar va ularga qarshi kurashish usullari tahlil qilinadi, shuningdek, pestitsidlar va biologik kurash usullarining samaradorligi haqida batafsil ma‘lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: so‘ruvchi, zararkunandalar, bug‘doy, qishloq xo‘jaligi, kurash choralari, hosil, biologik kurash, don maxsulotlari, oziq-ovqat

Kirish

Xorazm viloyati O‘zbekistonning shimoli-g‘arbiy qismida joylashgan bo‘lib, o‘zining qulay iqlimi, unumdor tuproqlari va qishloq xo‘jaligida o‘ziga xos o‘rniga ega. Viloyat bug‘doy, paxta, sabzavot va mevalar yetishtirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, aholisi asosan qishloq xo‘jaligi bilan shug‘ullanadi. Ayniqsa, kuzgi bug‘doy ekinlari viloyatning asosiy qishloq xo‘jaligi madaniyati bo‘lib, uning barqaror o‘sishi nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash, balki hudud iqtisodiyotini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Kuzgi bug‘doy ekinlari viloyatning ko‘pgina tumanlarida an‘anaviy ravishda yetishtiriladi va bu ekinlarning hosili mamlakatning bug‘doy zaxirasiga katta hissa qo‘shadi. Bug‘doyning o‘zi oziq-ovqat mahsuloti sifatida, shuningdek, uni qayta ishlash sanoatida ham keng qo‘llaniladi. Biroq, kuzgi bug‘doy ekinlarining o‘sish jarayonida bir qator zararkunandalar va kasalliklar paydo bo‘lishi mumkin. Bu zararkunandalar hosilni sezilarli

darajada pasaytirishi va uning sifatini kamaytirishi mumkin, shu sababli ularni samarali nazorat qilish juda muhimdir.

Zararkunandalar, ayniqsa, so‘ruvchilar, ekinlarning barglari, ildizlari va donlari bilan oziqlanib, ular orqali o‘simlikka zarar yetkazadi. Xorazm viloyatida kuzgi bug‘doyda uchraydigan zararkunandalar tur tarkibi xilma-xil bo‘lib, ularning ta’siri ekinlarning o‘sinh va rivojlanish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu boisdan, zararkunandalar bilan kurashish uchun kompleks chora-tadbirlar zarur. Kurash usullari kimyoviy, biologik va agrotexnik choralarni o‘z ichiga oladi va ularni birgalikda qo‘llash hosilni saqlashda samarali natijalar beradi.

Xorazm viloyatida kuzgi bug‘doyda uchraydigan so‘ruvchi zararkunandalar tur tarkibi va ularga qarshi kurash choralari masalasini o‘rganish, fermerlarga ekinlarni himoya qilishda qo‘llaniladigan eng samarali usullarni tanlashda yordam beradi.

1. Bug‘doyda uchraydigan asosiy zararkunandalar

Bug‘doy mog‘or (Triticum aestivum) **Bug‘doyda mog‘or – eng keng tarqalgan zararkunandalardan biridir. Bu zararkunanda bug‘doyning barglarida, ildizlarida rivojlanib, o‘simlikni susaytiradi va hosilni kamaytiradi. Mog‘or odatda nam va issiq sharoitda faol bo‘ladi.**

Zarari:

- Mog‘or bug‘doyning fotosintez jarayonini buzadi, bu esa o‘simlikni oziqlantirishga va rivojlanishga ta’sir qiladi.
- Zararli organizmlar ekinlarni qattiq hollarda mog‘or va boshqa kasalliklar bilan infeksiya qilib, hosilni juda kamaytirishi mumkin.

Qarshi kurash choralari:

- **Agrotexnik choralar:** To‘g‘ri ekin aylanmasini o‘tkazish va mog‘ordan zarar ko‘rgan maydonlarni muntazam ravishda tekshirish.
- **Kimyoviy vositalar:** Fungitsidlarni ishlatish, ayniqsa mog‘ordan oldin va keyin o‘simliklarni davolash.
- **Biologik kurash:** Zararkunandalarga qarshi tabiiy dushmanlarni ishlatish.

Bug‘doy moli (Sitophilus granarius) **Bug‘doy moliy – bug‘doy donini zararlovchi zararkunandalardan biridir. Bu zararkunanda donni teshib, uning ichidagi oqsil va kraxmalni iste‘mol qiladi.**

Zarari:

- Donning ichida joylashgan zararkunanda donning sifati va oziqlanish xususiyatlarini kamaytiradi.
- Molining zarari donni bozorda sotish qobiliyatiga ta’sir qiladi, chunki sifatli don sotish uchun talablar kuchaygan.

Qarshi kurash choralari:

- **Depresiv usullar:** Donni to'g'ri saqlash, yangi hosilni qayta ishlash va saqlashdan oldin to'liq quritish.

- **Kimyoviy vositalar:** Moliyga qarshi insektitsidlarni ishlatish.

- **Biologik kurash:** Zararkunandalarga qarshi tabiiy raqobatchilarni qo'llash.

Bug'doy chumolisi (Formica rufa) **Bug'doy chumolisi** – **bug'doy ekinlarini** zararlovchi yana bir zararkunanda hisoblanadi. Ular ekin maydoniga kirib, o'simliklarning ildizlaridan oziqlanadi.

Zarari:

- Chumolilar, o'simlik ildizlarini zararlab, o'simlikning suv va oziq moddalarini olish imkoniyatini kamaytiradi. Bu o'simlikning o'sishini susaytiradi va uning qishki barqarorligini pasaytiradi.

Qarshi kurash choralari:

- **Kimyoviy vositalar:** Insektitsidlarni ishlatish.

- **Fizikaviy choralar:** Chumolilarni qo'lda yig'ish va ularni yo'q qilish.

- **Tabiiy raqobatchilar:** Tabiiy yirtqichlardan foydalanish, masalan, ba'zi qushlar chumolilarni iste'mol qilishi mumkin.

Bug'doy yarasi (Oulema melanopus) **Bug'doy yarasi** – **bug'doy barglari va bo'yog'ini** zararlaydigan va ular orqali oziqlanadigan bir zararkunanda. Bu zararkunanda juda kichik bo'lib, ko'pincha kuzgi va bahorgi mavsumda faollashadi.

Zarari:

- Yaralar barglarni iste'mol qilib, fotosintez jarayonini buzadi, bu esa o'simlikni zaiflashtiradi va hosilni kamaytiradi.

- Ko'proq zararli holatlar, agar yaramaslar ko'plab bo'lsa, butun maydonni qamrab olishi mumkin.

Qarshi kurash choralari:

- **Kimyoviy vositalar:** Insektitsidlarni qo'llash.

- **Agrotexnik chora:** Ekin aylanmasini amalga oshirish va infeksiya bo'lgan joylardan zararkunandalarni olib tashlash.

- **Biologik kurash:** Yaralarni tabiiy dushmanlar bilan boshqarish.

Umumiy choralar

- **Almashlab ekish:** Zararkunandalar va kasalliklar ko'pincha bir xil turdagi o'simliklarga yaqin joyda ko'payadi. Shuning uchun ekin almashlab ekish orqali ularni kamaytirish mumkin.

- **Davrli ishlar:** Bug'doyni o'z vaqtida ekish va yig'ish, shuningdek, o'simliklarning turli bosqichlarini nazorat qilish zararkunandalar va kasalliklarni oldini olishda muhimdir.

• **Yumshoq va toza yerlar:** O'simliklarni zararkunandalardan himoya qilish uchun yerlarni muntazam ravishda tozalash va o'z vaqtida choralar ko'rish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bug'doyda uchraydigan zararkunandalar faqat o'simliklarning o'sishiga va hosilga salbiy ta'sir ko'rsatibgina qolmay, balki qishloq xo'jalik ishlab chiqaruvchilari uchun iqtisodiy zararga olib kelishi mumkin. Zararkunandalar va kasalliklar bilan kurashish uchun agrotexnik, kimyoviy va biologik usullarni birlashtirib qo'llash zarur. Bunda zamonaviy qishloq xo'jaligi texnologiyalarini va ekologik jihatdan xavfsiz choralarni amalga oshirish muhimdir. Bu nafaqat hosilni saqlab qolishga, balki resurslardan samarali foydalanishga va tabiiy muvozanatni saqlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Charles B, Howard L.C. "Insect Pest Management" 1989
2. Clarke M.C, Bennett R.K "Agricultural Insect Pests of the Tropics and Their Control" 1971
3. David V. Alford "Pest and Disease Management Handbook" 2014
4. Nicholas R, Kelsey J.R "Handbook of Pest Management in Organic Farming" 2008
5. Gillis, M. P, Simpkins J. H "Integrated Pest Management: Concepts, Tactics, Strategies and Case Studies" 2000
6. Hori Y, Hurd R. T. "Principles of Plant Health and Pest Management" 2015
7. Rath M, Malhotra B.P. "Plant Protection in Agriculture" 1999
8. Russell E.D, McGuire H.G. "Field Crop Diseases of the United States" 1988